

„Nejstarší česká lékařka“ – milčická rodačka MUDr. Eliška Vozábová aneb Nejen Vavák...

MAREK ĎURČANSKÝ

Nymbursko – Řekne-li se Milčice, vybaví se jistě většině lidí zároveň František Jan Vavák, milčický rychtář, který vstoupil do dějin a učebnic jako svérázný lidový literát období osvícenství a napoleonských válek. Eliška Vozábová stojí dost výrazně v jeho stínu, i tak je ale bezpochyby druhým nejslavnějším rodákem, respektive rodačkou z této polabské obce. Její význam je dnes teprve znovu objevován. O jedné věci ale není a nikdy nebylo pochyb: mezi prvními českými lékařkami patřila mezi nejvýraznější osobnosti a její odborné i veřejné působení nezůstalo ve své době bez odezvy. Už za svého života byla coby „nejstarší česká lékařka“ svého druhu legendou: dožila se totiž téměř sta let.

Mládí

Narodila se 26. června 1874 v Milčicích ve starousedlé selské rodině, o jejíchž členech se zmiňoval i Vavák ve svých pamětech. Eliščina matka, rodem Břečková, pocházela z mlýna v nedalekých Plaňanech. Statek jejího otce Františka Vozába patřil mezi největší ve vsi. Eliška, ač měla ještě dalších šest sourozenců, díky tomu disponovala poněkud lepšími výhledy na získání vzdělání a všeobecného rozhledu vůbec. Doma byla ovšem připravována především pro hospodářství. Vedle toho pobývala nějakou dobu u své babičky v Kourími a dva roky trávila v dívčím internátním ústavu v Praze.

Předěl podle jejích vlastních vzpomínek představovala smrt staršího bratra, správce lihovaru v Kácově, v r. 1891. E. Vozábová se na jeho pohřbu setkala svým strýcem, kolínským gymnaziálním profesorem Justinem Václavem Práškem (1853-1924). Tento historik a orientalista měl mimo jiné výrazný podíl i na vzdělání a budoucí kariéře Bedřicha Hrozného, proslulého rozluštěním písma starých Chetitů. Dospívající dívku tehdy povzbudil v jejích sebevzdělávacích snahách a pozvedl její sebevědomí, takže se rozhodla pokračovat ve svém vzdělávání na pražském gymnáziu Minerva. Tento první český středoškolský dívčí vzdělávací ústav byl založen jako soukromá škola v r. 1890 Eliškou Krásnohorskou. Absolventky ovšem musely až do r. 1908 skládat maturitu na Akademickém gymnáziu v Praze. To samé platilo i pro Elišku Vozábovou. Za svůj budoucí obor si vybrala medicínu, údajně pod vlivem tehdy oblíbené populárně-naučné knížky Líbuše

Lékařka ve svých 92 letech. Na fotografii s neteří. Foto: archiv UK

Šimáčkové „Vynikající ženy mimo rodinný kruh“, mezi jejímiž hrdinkami nalezla i svůj vzor: obětavou ošetrovatelku anglických vojáků z krymské války r. 1854 Florence Nightingale. Když ovšem E. Vozábová složila v r. 1894 zkoušku z dospělosti, nebyly její vyhlídky na vysněné studium medicíny právě nejružovější.

Boj o možnost vysokoškolského studia

V té době u nás působily pouze dvě české lékařky: Bohuslava Kecková a Anna Bayerová. Obě získaly vysokoškolské vzdělání v medicíně o jeden a půl desetiletí dříve (1880 a 1881) ve Švýcarsku. V Rakousko-Uhersku tehdy ženy na vysokých školách studovat nesměly a podobné obtíže měly i s uznáním v zahraničí získaného titulu. Oběma prvními českými doktorkám medicíny byl na domácí půdě přiznán až po výnosu rakouského minis-

terstva kultu a vyučování v r. 1896, praxi ale zprvu stejně vykonávaly v samém jihovýchodním cípu tehdejšího mocnářství – v Bosně a Hercegovině.

Za této situace se Elišce Vozábové a jejím pěti dalším kolegyním podařilo zprvu pouze zapsat v r. 1896 jako hospitantkám na německé části pražské univerzity, rozdělené od r. 1882 podle národnostního klíče. Česká lékařská fakulta je totiž nejdříve odmítla, přeshly tam teprve na sklonku následujícího roku, kdy se pro ně situace na německé lékařské fakultě stala kvůli národnostním konfliktům neúnosnou.

V dalších letech se postupně měnily předpisy pro studium žen na vysokých školách v monarchii. Nejprve jim bylo umožněno studovat na filozofických fakultách, kde se tehdy ještě vyučovaly i přírodní vědní obory (1897), později na lékařských fakultách (1900), včetně farmacie (1903). Pouze na právnických fakultách si ženy musely na možnost studia počkat až na období první republiky. Elišce Vozábové a jejím kolegyním byly tedy v r. 1900 uznány některé zkoušky a pokračovaly ve studiu už jako řádné posluchačky. I tak se studium žen na vysokých školách prosazovalo pozvolna – podle vzpomínky pozdějšího profesora psychiatrie Vladimíra Vondráčka (1895-1978) nebyly na české lékařské fakultě pražské univerzity ještě v r. 1914 ani dámské toalety.

Po složení tří rigorózních zkoušek s výborným prospěchem mohla být 18. července 1904 promována doktorkou všeobecného lékařství jako v pořadí dvanáctá absolventka české Univerzity Karlo-Ferdinandovy, z toho šestá na lékařské fakultě.

Sbíráni zkušeností

Přes určitý druh specializace

nebyla E. Vozábová nikdy úzce zaměřenou odbornicí. Můžeme v tom spatřovat vliv doby, která ženám ve vědě ještě dvakrát nepřála, ale také osobní založení lékařky, která po celé své působení vždy tíhla k praxi, popularizaci a osvětě. Ve výsledku nebyla vcelku výjimkou. První absolventky lékařské fakulty se uplatnily nejvíce v gynekologii a pediatrii – jednak kvůli poptávce ze strany pacientek a matek malých pacientů, jednak díky přesvědčení mladých lékařek, že v obou oborech je nashromážděno největší množství nejružnějších předsudků.

Ještě před ukončením studia pracovala E. Vozábová dva roky na klinice vnitřních chorob profesora Emericha Meixnera. Po absolutorii praktikovala v ambulatoriích řady dalších významných profesorů: pro choroby uší a nosní Otakara Frankenberga, pro choroby duševní Antonína Heverocha a pro choroby koženců Karla Švehly. Jako operáční elévka působila na klinice ženských chorob věhlasného gynekologa Karla Pavlíka. Nakonec zakotvila na klinice pro choroby kožní a pohlavní profesora Vítězslava Janovského, který byl nejen dobrou duší nově zřízené školy pro ošetrovatelky, ale také příznivcem vysokoškolského vzdělání žen. Odtud odešla v r. 1908 už jako sekundární lékařka nasbírat zkušenosti do Drážďan a do Vídně, aby se po návratu do Prahy stala vedoucí sérologické laboratoře, kde se zabývala výzkumem tuberkulózy kůže. V r. 1910 si také na Riegrově nábřeží v Praze 2 otevřela soukromou lékařskou praxi.

Klinika a válka

V r. 1914 byla výnosem ministerstva kultu a vyučování jako první žena v Rakousko-Uhersku jmenována klinic-

kou asistentkou. Na dermatovenerologické klinice působila i poté, co vypukla první světová válka, a chod kliniky byl do značné míry podržen vojenským účelům.

Již zmíněný Vladimír Vondráček na ni coby student z tehdejší doby vzpomínal jako na ženu velmi jemnou, k pacientům vlídnou a k medicíně. Když potřebovala E. Vozábová zachytit na snímku zvláštní formu TBC kůže v oblasti jednoho z nemocných, zavolala profesionálního fotografa, který jí přes všechno předschůzi vysvětlování nakonec „přinesl pěkně retušovanou fotografii fešáka, s níž mohl být nemocný spokojen“. Výtkám lékařů se fotograf vehementně bránil, že v takovém případě jednoduše nemůže dát neretušovanou fotografii z ruky; dokumentární snímek nakonec musel udělat sám fotoamatér Vondráček, tehdy pouhý medik.

Jak mohla E. Vozábová na vlastní oči zaznamenat, válka představovala v poměru studentů a studentek zásadní předěl. Na české lékařské fakultě stoupl počet mediček v porovnání s mediky z necelého jednoho procenta na více než jednu třetinu. Tato situace už se zásadním způsobem změnila ani po návratu přeživších studentů ze zákopů a polních nemocnic zpátky do škol. Válka tak definitivně odpověděla na základní otázku charakterizující spory konce 19. století o studium žen na vysokých školách v monarchii: stačí ženy na „nejtěžší povolání lékařské“, jak zněl dobový okřídlený termín? Praxe ukázala, že ano, i když v konkurenčním boji mezi soukromými lékaři a lékařkami otázka pohlaví ve vztahu k důvěře pacientů a pacientek ještě nějakou dobu doznívala.

Období první republiky: praxe a osvěta

Na dermatovenerologické klinice E. Vozábová zůstala do r. 1920. Následovalo dvouleté intermezzo na interním oddělení všeobecné nemocnice v Praze, kdy také podnikla studijní cesty do Dánska a Německa. Od r. 1922 se pak definitivně věnovala své soukromé lékařské ordinaci a praxi pro nemocenské pojišťovny. Jestliže jí na prahu první světové války mohlo v českých zemích konkurovat zhruba deset českých a čtyři německé kolegyně, na konci první poválečné dekády (1928) už to bylo téměř šest set lékařek. Od r. 1927 až do svého odchodu do důchodu na jaře 1958 byla E. Vozábová především pediatričkou – k prvému datu „odbornou lékařkou pro

nemoci dětské“, k druhému „praktickou, obvodní a dorostovou lékařkou OÚNZ Praha 2“.

Mezi její pacientky ovšem patřila také řada významných průkopnic hnutí ženské emancipace, které držely podivuhodně při sobě. Z osobností se vztahem k Poděbradsku lze zmínit spisovatelku Marii Calmu-Veselou, která byla jednou z častých návštěvnic lázní v jejich zlatém období.

Ve dvou meziválečných desetiletích vyvrcholila veřejná činnost E. Vozábové na poli zdravotnictví a lékařské osvěty. Vedle toho, že přednášela v ošetrovatelských kursech nebo v Ústavu pro vzdělávání učitelek odborných škol, publikovala řadu populárních prací týkajících se hygieny, péče o děti, pohlavních chorob nebo prevence alkoholismu. Její veřejná angažovanost se projevila např. v oblasti reformu porodnictví (konkrétně šlo o vzdělání porodních babiček, v dobové terminologii tzv. bábictví), zdravotního pojištníctví a patrně s největším ohlasem otázky beztržnosti potratů.

Závěr života

Druhou světovou válku i následující období prožila E. Vozábová jaksi v šedé zóně, přestože si na ni u příležitosti životních jubileí často vzpomněli v odborném i denním tisku. Ke svým osmdesátinám v r. 1954 dokonce obdržela Řád práce. Její vztah k režimu byl zřejmě do značné míry dán vysokým věkem a pohyboval se kdesi mezi loajalitou a vynucenou lhostejností, možná i strachem. Jednoho z jejích příbuzných odvezla sovětská kontrarozvědka z Milčic hned v květnu 1945 – byl udán, že u něj před osvobozením přespalo několik vlasovců. Jen energii a duchapřítomnosti předsedy nymburského okresního národního výboru Viktora Boháče vděčil za to, že byl na Ostravsku vyreklamován z vlnu, jehož osazenstvo tvořili budoucí vězni sibiřských gulagů.

E. Vozábová i po osmdesátce udržovala písemné kontakty s řadou mladších kolegů a kolegů v oboru – z jejích vlastních spoluputníků a spoluputnic žil už málokdo. Často se na ni obracel jako na poslední pamětnici pro mladší adepty lékařství již těžko představitelných emancipačních snah prvních českých mediček. Žila v péči své neteře Louisy Šulcové, a jak se zdá z dochovaných písemností, udržela si jasnou mysl i ve svém nebyvale vysokém věku.

Zemřela 21. července 1973. S legendárním Vavákem ji spojuje nejen původ z Milčic, ale také hřbitov v nedalekých Skramníkách, kam byla rovněž pohřbena.

Eliška Vozábová ve věku 58 let. Foto: archiv UK

Ukázky publikací MUDr. Vozábové. Foto: archiv UK

